

En krig i det fjerne

Børne- og ungdomslitteratur om krigen i Afghanistan (2001-)

*War stories for children are inevitably about how war affects children
(Petzold 1997, 165)*

Den aktuelle krig i Afghanistan (2001-), der inkluderede dansk militærindsats fra 2002 til 2014, har sat sine spor i dansk kultur, herunder også i litteratur for børn og unge. De seneste år er der udgivet en række fiktive værker, der med større børn og unge som intenderede læsere reflekterer Afghanistankrigen og den danske involvering. Denne børne- og ungdomslitteratur bidrager med synsvinkler og stemmer, som ellers sjældent høres i offentligheden: Den fiktive form bruges for eksempel til at formidle børns oplevelser af og reaktioner på krigen. Læsende børn og unge får derved mulighed for indlevelse i situationer, de ellers ville have haft svært ved at forestille sig. Langt de fleste unge læsere står uden egne erfaringer med krig, og litteraturen tilbyder dermed en konkretisering af et ellers ganske fremmed og abstrakt fænomen. Samtidig kan de skønlitterære fremstillinger formodentlig også give læsere med egne erfaringer mulighed for genkendelse og bearbejdning. Flere forskere har fremhævet en stigende tendens i børne- og ungdomslitteraturen til at indoptage voldsomme begivenheder og beskrive krigshandlinger i en mere eller mindre realistisk, men ofte ganske udpenslet form (Vold 2015, Mørk 2015). Tendensen til at tage livtag med krig og anden grusomhed hænger ofte sammen med et ønske om at påvirke børn og unge til refleksion og stillingtagen, og den beror på tillid til litteraturens evne til at tilbyde refleksionsrum og handlemuligheder til børn, der i større eller mindre grad enten gennem medierne eller eventuelt på egen krop har oplevet konsekvenserne af en krig (Kidd 2008).

Børne- og ungdomslitteraturen om Afghanistan lægger sig i forlængelse af eksempelvis historiske romaner om Anden Verdenskrig ved at placere sig i en tradition, hvor formidling af oplysninger om og oplevelser af konkrete begivenheder kombineres inden for skønlitterære rammer. Hvad enten handlingen foregår under Anden Verdenskrig eller Afghanistankrigen, drejer det sig om at se historiens gang

gennem individets øjne, og der bliver gennem værkerne skabt sammenhænge mellem overordnede politiske beslutninger og individuelle liv. Ligesom de historiske romaner er også værkerne om Afghanistan per definition didaktiske, idet de intentionelt formidler viden om og holdninger til krig. Børne- og ungdomslitteratur om såvel historiske som aktuelle krige er et internationalt fænomen, men litteraturen lever ofte isoleret i det sprogområde, hvor den er skabt. Realistisk krigslitteratur for børn og unge oversættes sjældent, og det gælder både oversættelser til og fra dansk. Således er de danskproducerede værker i det store hele lig med de værker, som er tilgængelige for et dansk publikum. Dansk litteratur har en tendens til at give et særskilt dansk perspektiv på den tematiserede konflikt, hvilket ikke kan betragtes som odiøst, men ønsker man en bredere international perspektivering, må man vende sig mod eksempelvis engelsksproget børnelitteratur.

Nærværende artikel tager udgangspunkt i syv danske og ét britisk værk, som alle intenderer at formidle viden og erfaringer knyttet til krigen i Afghanistan. De danske værker er Kåre Bluitgens *Latteren i hjertet* (2009) og *Krigeren* (2011), Jesper Nicolaj Christiansens *Soldater græder ikke* (2009), Benni Bødgers *Operation Helmand* (2012), Sanne Søndergaards *Hell Man* (2012), Mette Emilianna Bruuns *Far, fare krigsmand* (2013), T.B. Rottbølls *Lille Soldat* (2014) og Michael Morpurgo *Shadow* (2011). De danske børne- og ungdomslitterære værker er udkommet over en periode på fem år og dækker en stor bredde inden for både målgruppe og genretilhørsforhold. Materialet indeholder letlæste bøger for børn på otte år og opefter (*Krigeren*, *Operation Helmand* og *Lille Soldat*), længere fortællinger for en lidt ældre målgruppe (*Far, fare krigsmand* og *Soldater græder ikke*) og deciderede ungdomsromaner (*Latteren i hjertet* og *Hell Man*). Genretilhørsforholdet spænder fra spændingslitteratur (*Operation Helmand*) over samtidsrealisme med social indignation (*Soldater græder ikke*) til en kombineret skøn- og faglitterær udgivelse (*Lille Soldat*).

Den britiske børneroman *Shadow* udgør på sin side en del af en større britisk behandling af Afghanistankrigen, hvori lignende genrevariationer findes. Valget er faldet på denne roman, fordi Michael Morpurgo er en forfatter med international gennemslagskraft og med potentiale til oversættelse. *Shadow* har nok et britisk perspektiv, men er ikke begrænset hertil, og Morpurgos øvrige forfatterskab viser ligesom *Shadows* reception, at hans læsere ikke kun er britiske. *Shadow* er oversat til blandt andet polsk, fransk og kinesisk, og værket kunne formodes at være interessant for et dansk publikum, om end det altså ikke er oversat.

I artiklen analyseres det, hvorledes bøgerne behandler krigsstoffet, herunder hvilke synsvinkler og temaer som dominerer, og hvilke der er fraværende. Centrale spørgsmål er, hvad bøgernes krigsafbildning siger om såvel den konkrete krig som krige generelt, og hvordan krigen i børne- og ungdomslitteratur fungerer som afsæt for andre og afledte tematikker. Alle værkerne indeholder en skønlitterær fortælling, og de er dermed skrevet inden for en fiktiv ramme, hvor de trods intentionen om realistisk afbildning i sagens natur ikke er forpligtet på et fuldgyldigt billede af virkeligheden. Det er således ikke intentionen med artiklen at læse bøgerne som camoufleret dokumentarisme og kritisere deres eventuelt mangelfulde dækning af virkeligheden. Målet med artiklen er at aflæse værkernes bidrag til en større itale-

sættelse af Afghanistankrigen og derudfra diskutere værkernes måde at agere krigslitteratur på.

Spor efter krigen i Afghanistan

Afghanistan har været krigsplaget i adskillige generationer, men her som andre steder dækker begrebet “krigen i Afghanistan” (oven i købet i bestemt form) over den amerikansk initierede offensiv, der startede med bombeangreb mod Taleban i Afghanistan den 7. oktober 2001. Offensiven var en del af daværende præsident Bush’ krig mod terror, der blev indledt som en reaktion på flyangrebene mod USA den 11. september samme år. Amerikanerne blev støttet i krigen mod Taleban i Afghanistan af en international koalitionsstyrke bestående af 42 lande, og i tidsrummet 2002-2014 deltog altså også danske soldater i den fælles militære indsats. I alt har 9200 danske soldater været udsendt til Afghanistan, og 43 danske soldater mistede livet i denne periode. Afghanistankrigen er ikke afsluttet, selvom en del af koalitionsstyrkerne nu er trukket ud.

Det er allerede velbeskrevet, hvordan krigen i Afghanistan med nogen forsinkelse er blevet tematiseret inden for mange forskellige kunstarter fra ballet over film til børnelitteratur. Journalisten Klaus Rothstein har i *Soldatens år. Afghanistankrigen i dansk litteratur og kultur* (2014) gennemgået adskillige danske kunstværker, som omhandler denne krig. Rothstein påviser generelt en interesse i kunsten for soldaten som figur, hvilket også gælder for børnelitteratur om emnet. Soldaten er krigens individuelle, menneskelige aktør, og det er øjensynligt netop soldatens kompleksitet som figur, forfattere finder interessant, hvorimod krig som overordnet ideologisk, politisk og økonomisk fænomen er fraværende. Rothstein inddrager børne- og ungdomslitteratur på linje med anden litteratur og andre kunstneriske udtryksformer, og hans mål er generelle konklusioner, hvilket betyder, at hans blik på børne- og ungdomslitteraturen er relativt unuanceret. Således er flere centrale værker slet ikke omtalt af Rothstein, ligesom hans formål ikke er en diskussion af børne- og ungdomslitteratur som et særskilt fænomen.

Som allerede nævnt er målet i denne artikel netop at gå dybere ind i børne- og ungdomslitteraturen og se på denne litteraturs særlige inkorporering af krigsstoffet og diskutere både karakteristika og eventuelle dilemmaer. Til gengæld afstår artiklen fra en selvstændig perspektivering til litteraturen for voksne og forlader sig her på Rothsteins generaliseringer samt på Kasper Green Krejbergs historiske analyse af krig som ledemotiv i dansk litteratur. Hos sidstnævnte er en af iagttagelserne, at selvom få danske forfattere har skrevet krigslitteratur i betydningen beretninger om soldater i væbnet kamp, eksisterer krig på tværs af tid som et nationalt definerende og genkommende tema i dansk litteratur for voksne. Krig har været – og er stadigvæk – godt litterært stof, men det er samtidig omgærdet med ambivalente attituder og holdninger (Krejberg 2014, 11). Det samme vil man kunne sige om krig som motiv i dansk børne- og ungdomslitteratur. Det er ingenlunde noget nyt fænomen at skildre krige og krigsfølger for et yngre publikum. I danske børneromaner fra starten af 1900-tallet findes diverse krige med dansk involvering beskrevet. Et velkendt og udbredt eksempel er Niels K. Kristensens serie om *Rasmus fra Rodskov*,

hvoraf første bind udkom i 1911 og senest blev genoptrykt i 1974. Gennem seriens seks bøger når den unge hovedperson at gennemleve begge de slesvigske krige i henholdsvis 1848-51 og 1864. Behandlingen af krigshandlinger og af krigens konsekvenser indeholder netop en stærk ambivalens og bygger såvel på fascination som frastødning. Krigsstoffet kan levere højdramatiske og dermed fascinerende fortællinger, men krig er også lig med lemlæstelse, tab og sorg. Den nationale grundholdning i de ældre børneromaner skinner klart igennem, og sigtet er formidlingen af nationale erfaringer og dertil knyttede forklaringsmodeller på både sejr og nederlag (Skyggebjerg 2008).

Soldaterbørn

Mens den danske litteratur om Afghanistankrigen altså generelt er optaget af soldaten som figur, er børnelitteraturen særskilt optaget af soldatens børn. Det forekommer ganske selvfølgeligt, at perspektivet ligger hos et eller flere børn, idet børnelitteratur som oftest har børn som hovedpersoner. Alligevel er det værd at opholde sig ved, at værkerne er dedikerede til en bestemt gruppe af børn. Det gælder for de allerfleste af de danske børnelitterære værker om Afghanistan, at de beskrevne skæbner tilhører udsendte soldaters børn, og at krigen i Afghanistan dermed bliver skildret fra Danmark og med solidaritet hos danske soldater. De konkrete krigshandlinger er på afstand, samtidig med at krigen er trængt ind i et hjemligt og for de fleste læsere også et genkendeligt rum. I centrum finder man relationerne mellem udsendte soldater og hjemmeværende familie(r), og savnet eller fraværet af en udsendt eller afdød far er særligt i fokus.

Kåre Bluitgens letlæsningsbog *Krigeren* er en eksemplarisk tekst i denne sammenhæng. Den handler om drengen Jens, som savner sin far, der er udsendt som soldat. Længslen efter faren betyder, at drengen mister lysten til at tale med sine kammerater, spille fodbold og spille spil med sin mor. I skolen bliver Jens mobbet med sin fars krigsdeltagelse, og han kaster sig ud i at forsvare soldaternes legitimitet med både ord og næver. Både skolelæreren og Jens' mor agerer som forstående voksne, men drengen er alligevel ensom. Da Jens og hans mor en dag kommer hjem fra vandland, ligger der en besked på telefonsvareren. Jens forstår af beskeden, at han aldrig mere skal spille fodbold med sin far igen. Faren er blevet invalideret ved en minesprængning, har fået amputeret foden og må følgelig forlade militæret. Farens hjemsendelse betyder en positiv vending for Jens, der kan sige farvel til savnet og tillige modtage beundring fra kammeraterne.

Barnets savn og længsel efter den fraværende far står ligeledes i centrum i Jesper Nicolaj Christiansens *Soldater græder ikke*. Her er hovedpersonen den 11-årige Elektra, hvis far er meldt savnet i krigen. Moren er alkoholiker og formår ikke at tage vare på datteren, som efter et massivt omsorgssvigt ender på et behandlingshjem af højst tvivlsom kvalitet. Her møder hun en række andre udsatte børn, med hvem hun flygter. Elektras mission med flugten er at opsøge sin fars soldaterkammerat og høre sandheden om farens skæbne i Afghanistan. Elektra magter imidlertid ikke at kapere kammeratens fortælling om farens forsvinding og død, og hun reagerer ved at forme sin egen (psykotiske) verden. Da hun ved romanens slutning

varsles udskrevet af behandlingshjemmet og genforenet med sin mor, protesterer hun ved at trække sig ind i sig selv og visualisere sin far som redningsmand. Når hun ifører sig farens gamle soldaterhjelme, er hun i sin egen verden, hvor hun er usårlig.

Elektras navn er en henvisning til den græske tragedie om Elektra, der var forelsket i sin far. Samtidig er Elektra navnet på en amerikansk superheltefigur, der har optrådt i flere film og som tegneseriefigur. Navnet tilføjer romanen et dobbelt symbolsk lag: Det fremgår, at Elektra er opkaldt efter superhelten, men hun har det tydeligste skæbnefællesskab med karakteren fra den græske tragedie. Via henvisningen til den græske Elektra kommer fortællingen til i højere grad at dreje sig om den almene far-datterrelation end om at være barn af en udsendt soldat. Afghanistan-krigen er dog ikke en tilfældig forståelsesramme for Elektras liv: Hun er et krigsbarn i den forstand, at hendes liv er præget af kamp og undtagelsestilstand, og hun er traumatiseret af det tab, som farens liv og død som soldat har udsat hende for.

Mette Emilianna Bruuns *Far, fare krigsmand* ligner de to foregående værker ved også at fokusere på barnets savn. Her er det drengen Markus, der sammen med sin mor prøver at tackle angsten for, hvad der kan ske med faren, der er udsendt som soldat. Morens strategi er fortrængning: Det er tabuiseret at tale om krig, og hun slukker konsekvent for fjernsynet, hvis der sendes krigsrelaterede indslag. Markus har forbud mod at se nyhedsudsendelser eller tage telefonen, hvis han er alene hjemme. Drengen bliver udsat for hård mobning af nogle jævnaldrende drenge, der blandt andet fortæller ham, at hans far er en morder. Mobningen kulminerer, idet drengene forsøger at bilde Markus og hans mor ind, at faren er død. Markus' udvej bliver at søge tilflugt i en skov, hvor han møder en tidligere soldat, der lever som eneboer. Ex-soldaten lider af krigstraumer, men Markus møder hos ham forståelse for sin angst, og omvendt bidrager Markus til en vis form for heling hos den traumatiserede soldat. Romanen ender med, at Markus' far vender hjem og finder Markus i skoven hos eneboeren, og mellem de tre opstår der en ordløs forståelse. Harmonien i familien er angiveligt genoprettet, og Markus har opnået nye erkendelser i mødet med den fremmede.

Romanen fokuserer ligesom *Soldater græder ikke* på de psykologiske aspekter af barnets angst for at miste, og de ukontrollerede følelser gives et barneperspektiv. Med synsvinklen hos Markus bliver det fremstillet, hvordan det tabuiserede og fortrængte hele tiden viser sig i forvrængede udgaver. Slik bliver af Markus associeret med bomber, syltetøj med blod, og frikadeller med håndgranater og dødt kød. Romanens titel henviser til en gammel dansk sangleg "Bro, bro brille", hvor "krigsmænd" bliver fanget og puttet i "den sorte gryde", hvor de skal "lide døden". Da Markus tilfældigt hører nogle børn synge "Bro, bro brille", forvandles sangen i hans bevidsthed til et grotesk billede på den aktuelle krig, og han tænker på sin far som én, der skal dø.

I de tre nævnte værker anvendes krigen i Afghanistan som et billede på fravær, angst og afsavn. Bøgerne tegner psykologiske portrætter af udsatte børn i Danmark. Børnenes fædre er nok udsendt til Afghanistan, men deres konkrete mission fremstår mindre tydelig. Fædrene kunne i princippet også have været udsendt til andre konfliktområder eller have været fraværende af helt andre grunde. Alle værkerne har familien (eller fraværet af den) i centrum, og de fortæller om børns basale angst

for at miste en forælder/en far, om ensomhed hos børn i sårbare positioner og om mobning og mangel på ansvarlige voksne i samfundsinstitutioner som skole og behandlingshjem. Emfasen ligger forskellige steder, og det burde være fremgået, at *Soldater græder ikke* er langt det mest misantropiske værk. Her er intet håb for genforening mellem far og barn, og Elektras fremtid tegner alt andet end lys. Idet moren også svigter, er den totalt dysfunktionelle familie blevet en realitet. Som samtidsdiagnose siger dette værk mere om den danske kernefamilies opløsning end om Afghanistan.

Oplæring i livet som soldat

En anden gruppe af bøger har livet som soldat i centrum. Benni Bødkers *Operation Helmand* er fortællingen om en ung soldat, Niclas, der er udsendt til Helmandprovinsen. Niclas og hans nærmeste soldaterkammerat er præget af opgivelse, og de udarbejder en privat plan, som går ud på at stjæle penge fra en civil amerikansk udsending, som efter sigende har tilranet sig en formue via korrupsion. Under en mission med sin deling finder Niclas frem til amerikanerens kontor, og ved et tilfælde lykkes det ham at få fat i pengene. Da Niclas kommer ud fra bygningen, bliver han beordret til at ledsage en formodet snigskytte til et militærfængsel. Snigskytten viser sig blot at være en dreng, og Niclas bliver slået af krigens moralske forfald, herunder sine kollegers og sin egen kynisme. Han ræsonnerer sig frem til, at drengen vil dø i fængslet som følge af tortur fra lokale fangevogtere, og han ender med – uden nogen bemærker det – at forsyne drengen med alle de penge, han stjal fra amerikaneren. Handlingen i den ret korte fortælling er bygget op omkring spænding, og fokus ligger på Niclas' adrenalinkick, som læseren formodes at spejle. Samtidig udvikler Niclas sig fra at være en spændingshungrende dreng til at være en empatisk ung mand, og hans udvikling motiveres af erkendelsen af krigens meningsløshed. Alle kæmper mest af alt for egen overlevelse, og i dette amoralske morads må man udvikle og følge sit eget indre kompas, synes læren at være.

Desillusion over soldaterlivet er også en af komponenterne i Sanne Søndergaards *Hell Man*. Her bliver soldatertilværelsen fremstillet som en flugt fra et kedeligt hverdagsliv i en provinsby, hvor manglen på uddannelses- og beskæftigelsesmuligheder medfører en triviel trummerum bestående af computerspil, druk og uengageret sex. Hovedpersonen og jeg-fortælleren, der bærer det imponerende gude navn Thor, søger ind i militæret i mangel på alternativer. I udgangspunktet har han hverken styrke eller mod, men han finder en vis tilfredsstillelse ved soldaterlivets strukturer og påtvungne fællesskab.

Hell Man har et motivisk fællesskab med de tidligere nævnte bøger om udsendte fædre. I *Hell Man* er der en række flashbacks til Thors barndom, og disse virker som en psykologisk forklaring på Thors søgen efter stabilitet og tryghed. Barndommen har været præget af farens svigt, og Thor søger gennem militæret at opnå kompensation for den manglende faderfigur. Thor sammenligner i starten de militære missioner med computerspil, men lærer virkeligheden at kende, da han uforvarende kommer til at dræbe en baby, idet han i en stresssituation kaster en håndgranat ind i en civil bebyggelse. Denne episode forfølger ham, således at han vedbliver at se en

lille blodig bylt foran sig, selv da han ligger dødeligt såret på hospitalet. Drabet på babyen kan ses som en metafor for Thors uskyldstab i forhold til synet på den militære indsats og som en art overgangsritual til at blive voksen, hvilket her betyder at være en desillusioneret realist. Samtidig fungerer babydrabet som et gentaget motiv, der balanceres i romanens slutning. Her viser det sig, at Thors kæreste er gravid, og den unge hovedperson har således både taget og skabt et nyt liv. Babydrabet er på den måde sonet. Afslutningen er tvetydig, idet graviditeten og det medfølgende påbud om ansvar kan antyde et håb for Thor, men samtidig kan det også pege på en evig gentagelse af mislykkede far-barnrelationer.

Endnu en bog, som behandler soldaterlivet og berører forholdet mellem fædre og sønner, er T.B. Rottbølls *Lille Soldat*. Bogen henvender sig til en noget yngre målgruppe end den foregående, og den er skrevet inden for et forlagskoncept, hvor en skønlitterær fortælling kombineres med en faglitterær fremstilling af samme emne. Denne konstruktion betyder en understregning af det dobbelte formål, dvs. både at ville underholde og oplyse om krigen i Afghanistan. Den skønlitterære fortælling er en spændingshistorie, hvor drengen Mikkel drives af sit ønske om at vide mere om sin fars arbejde som soldat. Mens faren er hjemme på orlov, kravler Mikkel ned i hans kuffert, og som blind passager flyver han med til Afghanistan. Efter nogen opstandelse bliver Mikkels tilstedeværelse accepteret på militærbasen, og han får øgenavnet Lille Soldat. De første dage får han nysgerrigt lov at se sig om og deltage i det liv, som er basens, men derefter sker der et mortarangreb, og dette har frygtelige konsekvenser. Fire soldater dræbes, heriblandt en ung soldat, som Mikkel har nået at knytte sig til. Krigens gru går dermed op for Mikkel, og han er modnet, da han bliver sendt hjem.

Selv om hovedpersonen i *Lille Soldat* er et barn, er det først og fremmest den voksne soldats liv, der behandles i værket. Barnet Mikkel stiller spørgsmål til krigen og soldaterlivet, og dermed bliver han læserens agent i det fremmede og voksne militærunivers. Mikkels ukonventionelle ankomst til farens verden er et brud på bogens realisme og vidner om en særlig form for genrehybriditet, hvor ellers realistiske værker betjener sig af træk fra fantasy-genren. Mikkels rejse fra en verden til en anden via en (flyvende) kuffert har stærke konnotationer til magiske passager i fantasy-litteraturen. Dette er også et almindeligt greb i blandt andet historiske romaner for børn, hvor spring i tid og sted ofte løses gennem magiske transportere, og det kan læses som en indikation på, at underholdning i form af magi og oplysning om faktiske begivenheder, herunder krig, indgår side om side i moderne børnelitteratur (Glasenapp 2008). Det kan diskuteres, om værkets realistiske udsagn reelt svækkes gennem denne genrecocktail, og bogen dermed hælder mere til underholdning end oplysning. Den faglige del af bogen virker på sin side som en relativt afkoblet paratekst i forhold til den skønlitterære fortælling om Mikkel. I fagbogsdelen oplyses om krigen i Afghanistan og om baggrunden for dansk militærdeltagelse, om antallet af dræbte soldater og civile, om våben, børnesoldater og andre militære missioner, som Danmark har deltaget i.

De tre gennemgåede fortællinger har det til fælles, at de er dannelsesfortællinger. Krigen tilhører den enkelte soldat (jævnfør også Rothsteins iagttagelser vedrørende litteratur for voksne), og soldaten modnes i mødet med grusomme krigs-

handlinger. Sat på spidsen kan man sige, at livet i Danmark tilsyneladende mangler alvor og konfrontation med ondskab, og derfor er de skildrede individer ikke dér i stand til at modnes og træde i karakter. Fortællingerne kommer – intenderet eller uintenderet – også til at handle om manderoller og maskulinitet. Med variation kommer de til at repræsentere en fejring af et forholdsvis traditionelt maskulinitetsideal: Manden modnes gennem militær træning og krigshandling, men samtidig er de unge mænd også modnet til desillusion over netop krigshandlingernes gru, og deres erkendelser er, at krig er en beskidt affære, hvor idealer viger for kampen for simpelthen at overleve. Forholdet til krig er ambivalent, mest udtalt i *Lille Soldat*, som på fagbogsdelens billedside ligner en oplysningskampagne fra forsvaret samtidig med, at den skønlitterære fortælling pointerer krigens grusomhed og uskyldige tab.

Civile liv

De danske værker indeholder ikke mange portrætter af afghanere. Hverken de civile afghanere, som eventuelt måtte samarbejde eller sympatisere med koalitionsstyrkerne, eller den definerede fjende i form af afghanske talebankrigere har stor plads i den danske børne- og ungdomslitteratur. En undtagelse fra denne regel er Kåre Bluitgens *Latteren i hjertet*, hvor hovedpersonen, der også er fortæller, får lov at flytte med sin far til Afghanistan. Her skal faren forestå et civilt genopbygningsprojekt. Fortælleren og hans far prøver at opbygge relationer til såvel militær personel som civile i det fremmedartede lokalsamfund, de er en del af. Drengen bliver gode venner med en 12-13-årig pige, som er vældig udadvendt, charmerende og kan tale en smule engelsk. Denne relation bliver dog afsæt for flere konflikter, idet det afghanske klansamfund ikke kan acceptere de to børns venskab. Pigen og hendes familie bliver truet og forsøgt irttesat af en lokal leder, og fortællerens far giver ham forbud mod at mødes med hende, fordi børnenes relation gør, at farens arbejde med genopbygningen saboteres.

Fortælleren bliver dermed konfronteret med samfundets normer for, hvordan drenge og piger opfører sig over for hinanden, og hvordan pigers rettigheder er indskrænket i det offentlige rum. Pigen stammer ellers fra en liberal familie, som er imødekommende over for den internationale koalition og fx gerne vil have, at deres døtre lærer at læse. Fortælleren er så forelsket i sin veninde, at han trods sin fars forbud og selv tager ud til hendes familie. Her må han erfare, at pigens far har set sig nødsaget til at love hende bort som barnebrud, fordi familien er under stort socialt og økonomisk pres. Herfra tager handlingen en meget dramatisk drejning, som involverer fejlbombninger, gidseltagning og en flugt, der ender med, at drengen og faren sammen med pigen og hendes familie når frem til den danske militærbase, hvorefter de to familier skilles, fordi drengen og hans far bliver fløjet hjem. Fortælleren føler det afslutningsvist ganske uretfærdigt, at pigen og hendes familie ikke kan få asyl i Danmark.

Latteren i hjertet har reminiscenser af en umulig kærlighedshistorie med reference til Shakespeares *Romeo og Julie*. På et alment niveau handler også Bluitgens fortælling om, hvordan to unge menneskers forelskelse overskrider alle de sociale barrierer, som til sidst alligevel forhindrer en realisering af deres fælles lykke. De to

børn i Bluitgens fortælling går ikke i døden for kærligheden, men de er ganske tæt på. De kæmper heller ikke primært mod deres egne familiers fordomme, men mod uskrevne samfundsnormer i det afghanske samfund og juridiske indretninger i det danske.

Ligesom i de foregående værker ligger synsvinklen hos det danske barn, der hverken har erfaring med krig eller undertrykkelse. Jeg-fortællerens indsigt (eller mangel på samme) matcher en formodet læserindsigt hos danske 13-15-årige. Men fortælleren undrer sig ikke bare; han søger også information om det afghanske samfund, og han engagerer sig både teoretisk og konkret i forståelsen af krigens mekanismer. Afslutningsvist diskuterer han udviklingen i den danske asylpolitik med sin far, som selv er kommet til Danmark som flygtning en generation forinden. Det er først henimod slutningen af romanen, at det direkte afsløres for læseren, at faren oprindeligt er fra Irak, og at fortælleren dermed er af minoritetsetnisk herkomst og muslim. Idet læseren sandsynligvis hidtil har forestillet sig både fortælleren og hans far som værende af etnisk dansk oprindelse, lægges der med afsløringen af deres baggrund op til, at læseren reflekterer over sine forestillinger om integration og danskhed. Værket opfordrer sin læser til at tænke over, om religiøse og etniske forhold hænger sammen med bestemte adfærdsmønstre og opfattelser af køn, familieliv og individuelle rettigheder. I romanens optik er det hverken religion eller etnicitet, men opvækstbetingelser og dagligt miljø, der er udslagsgivende, og fortællerens forældre fremstår som eksempler på flygtninge, som er blevet integrerede og har opdraget deres søn i dialog med de normer, de har mødt i deres nye hjemland. Det fortælle tekniske greb, først at afsløre fortællerens fulde identitet og familiebaggrund til slut, bliver brugt til at vise, at fortælleren og hans far er lige så "dansk" tænkende som den formodede danske ungdomslæser.

På et fortolket niveau drejer romanen sig som sagt om venskab og kærlighed, men den handler også om den specifikke konflikt i Afghanistan og om dansk politik i forhold til både militærsamarbejde og flygtninges mulighed for at få asyl. I forhold til de andre danske værker i denne artikels materiale indeholder *Latteren i hjertet* et mere udfoldet forsøg på at kontekstualisere og forklare baggrunden for krigen i Afghanistan. Værket er i øvrigt også det eneste af de omtalte, hvor kendskabet til krigens omstændigheder ikke går gennem militæret eller soldaterlivet. Emfasen ligger i beskrivelsen af de uoverstigelige vanskeligheder ved at realisere et tåleligt civil liv i Afghanistan.

På flugt

Med undtagelse af *Latteren i hjertet* er flugt ikke et emne, som præger de danske værker om krigen i Afghanistan. Søger man yderligere børne- og ungdomslitteratur om flugt og specifikt Afghanistankrigens flygtningeskæbner, må man vende sig mod den internationale litteratur. Michael Morpurgos *Shadow* behandler emnet fra en britisk vinkel. *Shadow* er en letlæst roman, som handler om den 14-årige Aman, der er afghansk flygtning i England. Sammen med sin mor bor Aman hos en onkel, der udvandrede til England for mere end en generation siden. Ligesom andre jævnaldrende drenge går Aman til fodbold, og han deler denne interesse med sin bedste ven Matt.

Romanen begynder, da Aman og hans mor efter seks års ophold i England har fået afvist deres ansøgning om asyl. De er sammen med en række andre flygtninge blevet interneret i et midlertidigt fængsel, hvor de venter, indtil de skal flyves tilbage til Afghanistan. De har meget sporadisk kontakt til omverdenen, og Aman må ikke modtage besøg fra sine venner. Amans skolekammerater har sammen med det øvrige lokalsamfund protesteret over hjemsendelsen, men alle henvendelser er blevet afvist eller ignoreret af myndighederne. Som et sidste forsøg på at hjælpe Aman appellerer Matt til sin bedstefar, der er tidligere journalist. Som voksen kan bedstefaren få tilladelse til at besøge Aman i fængslet, hvilket han gør. Den gamle mand og drengen vinder sympati for hinanden, og for første gang fortæller Aman den detaljerede historie om flugten fra Afghanistan. Bedstefaren skriver derpå en artikel om Amans flugt og de særlige omstændigheder, der har været bestemmende for hans skæbne. Den offentlige opmærksomhed omkring Amans sag fører til en større demonstration uden for fængslet, og politikerne bliver presset til at gå ind i sagen, hvis afgørelse til sidst omstødes.

Romanen er fortalt med skiftende fortællere, idet Aman, Matt og bedstefaren beretter hver deres kapitler. Matts og bedstefarens respektive afsnit, der foregår i romanens nutid, fungerer som en dobbelt ramme om den egentlige fortælling, som er Amans beretning om flugten til England. Amans fortælling er kronologisk og indledes med beretninger fra hans tidlige barndom i Afghanistan. Svagt husker Aman en kort periode med fred og fremgang, men med Talebans indtog i Afghanistan blev Amans familie forfulgt på grund af deres etniske og religiøse tilhørsforhold til Hazara-stammen. Talebanerne brændte Hazaralandsbyerne og ødelagde deres marker. Da amerikanerne kom, blev Taleban for en tid fortrængt, og Amans far fik arbejde som oversætter, fordi han kunne en smule engelsk. Men Taleban kom tilbage og bortførte faren og tævede Amans mor og bedstemor. Herefter måtte de to kvinder og Aman gemme sig i en grotte, hvor de levede et farligt og udsat liv.

Som et lille lyspunkt i en håbløs situation fandt en herreløs hund frem til grotten, og da først Aman havde fået kontakt til den, blev den hos ham som en skygge, heraf navnet Shadow. Da bedstemoren døde, var der kun tilbage for Aman og hans mor at flygte. Shadow var praktisk at have med på flugt, da den kunne finde vej i og uden for byer, og det lykkedes den også at advare de flygtende om skjulte vejsidebomber. I mødet med en gruppe britiske soldater afslørede Shadow sig som en bortløben militær sporhund, og Aman måtte afgive hunden til dens oprindelige ejere. Flugten mod England var til stadighed strabadserende: Aman og hans mor oplevede blandt andet at være låst inde af kyniske menneskesmuglere i vogne, hvor svage flygtninge mistede livet på grund af iltmangel. Til sidst lykkedes det dog at nå frem til målet, hvilket ikke mindst skyldtes, at Amans onkel kunne trække i trådene fra England.

Romanen *Shadow* og ikke mindst Amans flugthistorie prætenderer at være realistisk, men samtidig betyder de tre førstepersonsfortællere, at der præsenteres forskellige synsvinkler på og fortolkninger af begivenhederne. Herved gøres opmærksom på, at historien rent faktisk er fortalt, at det er *nogens* historie og ikke nødvendigvis en objektiv rapportering. Amans egen vinkel er naturligvis barnets, og Aman sanser og (gen)oplever sin flugt med et barns naivitet og frygtløshed. Rea-

lismen relativiseres, idet grusomme detaljer udelukkende bliver antydet, og håbet bliver dyrket i form af Shadows tilstedeværelse og særlige evner. Flugtepisoderne, hvor vold, sult, død og svigt optræder, bliver aldrig udpenslet. Dette kan tolkes som hovedpersonens måde at distancere sig fra begivenhederne på, men det kan naturligvis også tolkes som forfatterens adaptation i forhold til den barnemålgruppe, som romanen henvender sig til, nemlig 9-12-årige. Under alle omstændigheder efterlades læseren håbefuld, dels fordi flugten til England lykkes, dels fordi appellen til politikerne viser sig at virke i Amans sag. Fokus i værket ligger i hovedsagen på flygtningebarnet, men også britiske soldaters ofre bliver fremstillet, idet den oprindelige ejer af Shadow, en veteran fra Afghanistan, møder op som krigsinvalid til demonstrationen uden for fængslet. Ligesom i *Latteren i hjertet* får europæisk asylpolitik en kritisk behandling: Flygtningebørnene er dobbelte ofre, idet de både bliver frataget fremtidsmuligheder i Afghanistan og i de lande, de søger asyl i.

I modsætning til eksempelvis *Soldater græder ikke* indeholder *Shadow* tydeligvis en poetik, hvor håbet ikke må tages fra det læsende barn. Værket ender lykkeligt for Aman og hans kammerater, og ingen af hovedpersonerne efterlades i et uafklaret eller utrygt rum. Samtidig kan man sige, at værkets øvrige indhold taler imod den helende slutning. I forbindelse med en analyse af krigsbilledbøger viser den norske børnelitteraturforsker Tonje Vold, hvordan flugtmotivet konnoterer til klassiske eventyr, og hvordan flugt i fiktionen ofte fremstilles i et narrativt forløb, der minder om eventyret eller dannelsesfortællingen. Hovedpersonen udsættes for prøver, udvikles i mødet med det fremmede og bliver ofte klogere af sin rejse (Vold 2015). I de ovenstående eksempler er der ikke direkte referencer til eventyr (som i Volds materiale), men flugten er komponeret ind i et mønster, hvor hovedpersonerne bliver dannet i mødet med det fremmede. De flygtende møder hjælpere og modstandere på ruten, og ikke mindst i *Shadow* bliver denne konstruktion tydelig med hunden som hjælper. Man kan spørge, om Aman er på flugt eller på eventyr, og videre kan man spørge, om det læsende barn vil tolke fortællingen ind i en realistisk eller en fantastisk genrekontekst. Romanens paratekster lægger op til en fortolkning inden for en realistisk ramme, og i redaktørens efterord hævdes eksistensen af en *virkelig* militær sporhund, der var forsvundet i 14 måneder, før den blev fundet igen. Efterordet kan læses som et forsøg på at imødegå en eventuel kritik af romanen for at være for eventyrlig og dermed usandsynlig.

Genreforholdene og den fortolkningskontekst, som genren udgør, er en anledning til at overveje, om der findes et særligt etos for krigslitteratur. Hvordan vægtes hensynet til en realistisk afbildning i forhold til hensynet til barnet, og er krigslitteratur for børn i virkeligheden en *contradictio in adjecto*? Ifølge Lydia Kokkola, som har skrevet om Holocaustlitteratur for børn, kan al krigslitteratur for børn og unge i princippet siges at være en provokation mod en poetik, der indebærer, at barnet ikke må rystes eller efterlades i angst (Kokkola 2003, Mørk 2015). Overhovedet det at beskæftige sig med krig i bøger for en relativt yngre målgruppe, støder altså mod opfattelsen af børnelitteratur som en adapteret litteratur, der tager hensyn til sin formodede læsers begrænsede bevidsthed om verden og følelsesmæssige kapacitet i forhold til at håndtere viden om overgreb og ondskab. Således kan også *Shadow* anses for at være stærkt provokerende ved overhovedet at nævne etnisk udrensning,

vold, mord, sult og dødsfald. Drengen Aman fremstilles som en, der i England har bearbejdet sine traumer, men til gengæld er hans mor psykisk syg, og hendes sygdom lader sig ikke kurere af en lykkelig slutning. Den afsluttende idyl er således kun en tynd fernis over en underliggende gru og utryk familiesituation, som ikke er svær at fortolke sig frem til.

Perspektiver

I denne artikels indledende citat af Dieter Petzold hævdes det, at krigslitteratur for børn og unge uomtvisteligt drejer sig om krigs effekt på børn. Det er et udsagn, som artiklen giver belæg for at nuancere og modificere. Alle de nævnte bøger beskæftiger sig med Afghanistankrigen set i relation til barne- eller ungdomslivet, men værkerne handler både om krigens direkte og indirekte indflydelse på et barne- eller ungdomsliv. Den barndom, som udspiller sig i krigszonen og indebærer mødet med egentlige krigshandlinger, er ikke så stærkt repræsenteret i det danske materiale. De danske børne- og ungdomslitterære værker om Afghanistankrigen gennemspiller først og fremmest krigen fra et dansk perspektiv med danske karakterer. Der fortælles om krigen fra Danmark, eller også har synsvinkelbæreren (som i *Operation Helmand*, *Hell Man* og *Latteren i hjertet*) dansk oprindelse og/eller et dansk fællesskab at agere i. Krigen i Afghanistan er således domesticeret og virker i høj grad som et hjemligt dansk anliggende. Der bliver ikke gjort mange forsøg på at forklare, hvad den danske mission egentlig går ud på, og hvilke politiske, økonomiske eller militære implikationer, som krigen har. *Latteren i hjertet* indeholder som det eneste værk konkrete billeder af, hvad der kæmpes for og imod. I bogens optik er det frihed til at tale, læse, le, lege og forelske sig, som er idealerne, og det er ondskab i form af fysisk og psykisk undertrykkelse samt social kontrol, man kæmper imod. *Latteren i hjertet* er det mest politiserende af de danske værker: Som i *Shadow* diskuteres aktuel flygtninge- og asylpolitik i forlængelse af de individuelle skæbner, der fortælles om. Læseren opfordres til at sætte sig ind i krigens forhold, reflektere og tage stilling. Der foretages i disse to værker en eksplicit kobling mellem på den ene side et individuelt og psykologisk niveau og på den anden side et større samfundsmæssigt og politisk niveau. Herved adskiller disse værker sig altså fra resten af materialet.

Indledningsvist blev det nævnt, at der inden for børne- og ungdomslitteratur er en lang tradition for at formidle krigs- og konfliktstof i skønlitterær form. Denne tradition følger børneromanens historie, og børneromaner både i første og anden halvdel af 1900-tallet kredser om dette emne. Lige fra begyndelsen var fremstillingen af krige en måde, hvorpå man fortalte den nationale historie for børn. Udgangspunktet i nationalstaten er måske en forklaring på, hvorfor få af denne type fortællinger oversættes. Ser man på den ubestridt mest velbeskrevne krig i dansk børnelitteratur, Anden Verdenskrig, omfatter materialet mere end 170 danske titler, som er udgivet fra 1945 og frem til i dag (Skyggebjerg 2014). Analyser af dette materiale viser, at fokus forskyder sig, efterhånden som tiden går. En traditionel og stereotyp fremstilling bliver langsomt opløst, og der bliver plads til flere og flere synsvinkler på både ven og fjende. Nye fortællinger har ikke længere blot synsvinkel hos danskere, og fortællingerne om modstandskampen bliver suppleret med margi-

naliserede gruppers historier. Der er gennem de seneste årtier inkluderet beretninger om blandt andet tyske flygtningebørn og unge tyske soldaters tilværelse i Danmark.

Der er stadig krig i Afghanistan, og den tidsmæssige afstand til den danske militærindsats er kort. Derfor kan man måske ikke forvente et nuanceret billede af denne krig eller en udfordring af stereotype forestillinger eller gængse dikotomier. Interessant er det imidlertid, at der er så beskeden en interesse for at forsøge at forklare, hvad der kæmpes for og imod, og hvilken befolkning, historie og geografi landet har. Der er ikke i den danske børne- og ungdomslitteratur stor bevågenhed omkring de historiske forudsætninger for, at Afghanistan er endt som krigszone, og der er så godt som intet fokus på, hvorfor og hvordan deltagelsen i den fælles koalition er kommet i stand. Krigen fremstår som et fjernt anliggende, der lidt tilfældigt fratager danske fædre muligheden for at agere på hjemmefronten. Som nævnt i indledningen handler også børne- og ungdomslitteraturen om det at være soldat eller være barn af en soldat. Der er generelt mere fokus på individet end på kollektivet, og isolation, afsavn og angst bliver i børnelitteraturen til det enkelte barns problem. Den amerikanske litteraturforsker Kenneth Kidd har analyseret børnelitteratur om angrebene på tvillingetårnene den 11. september 2001, og han er stærkt kritisk over for det, han benævner som en udtalt psykologiserings- og individualiseringstendens. Når værker alene fokuserer på krig eller terror som et problem, der skaber individuelle traumer, bliver barnet ikke givet brugbare forklaringer eller løsningsmuligheder, som rækker ud over den enkelte, mener han (Kidd 2008, 177). Tendensen til at individualisere og psykologisere grusomhed og efterfølgende traumer genkendes i størstedelen af de ovenfor behandlede værker. Spørgsmålet er, om det overhovedet er børnelitteraturens opgave at pege på større sammenhænge og mulige løsninger, sådan som Kidd hævder. Det kan opfattes som et radikalt krav, når man taler om skønlitteratur, og en sådan konkret forpligtelse på læser(ud)dannelse kunne lede børnelitteraturen over i en uønsket terapeutisk eller politisk didaktiserende position, hvor den skønlitterære fortælling kunne risikere at blive ren staffage. På den anden side er det vel ikke urimeligt at forlange, at samtidsrealistisk børnelitteratur sætter sine læsere i stand til på kvalificeret vis at reflektere over konteksterne for det påtrængende fænomen i samtiden, her altså Afghanistankrigen, som forfatteren har sat sig for at behandle.

I det danske materiale om Afghanistankrigen bliver krigstemaet i flere tilfælde forskudt, således at værkerne handler mere om krig i overført end i konkret forstand. De danske børn fremstilles som dem, der kæmper som små soldater for at holde sammen på en familie, der er splittet af en militær udsendelse. Dette har været og er en vigtig og reel problematik, som fortjener bearbejdning i børne- og ungdomslitteraturen, men samtidig er der tale om en vis form for national idiosynkrasi. Hvis man som blandt andre Lydia Kokkola fastholder, at børne- og ungdomslitteratur rummer en mulighed for at etablere indblik i livsformer og skæbner på tværs af tid og sted og således måske bidrager til mellemmenneskelig forståelse, kan det siges at være uhensigtsmæssigt, at de danske Afghanistanværker ikke er blevet suppleret med oversættelser af værker af samme type som Michael Morpurgos *Shadow*. Indblikket i flygtningebarnets historie ville kunne fungere som et korrektiv til de forståelseskontekster, som de øvrige værker giver, og læsningen af værker med et større internationalt perspektiv kunne muligvis åbne for nye erkendelser hos mange unge læsere.

Litteratur

- Bluitgen, Kåre (2009): *Latteren i hjertet*. Frederiksberg: Dansk lærerforenings forlag.
- Bluitgen, Kåre (2011): *Krigeren*. København: Carlsen.
- Bruun, Mette Emilieanna (2012): *Far, fare krigsmand*. København: Høst & Søn.
- Bødker, Benni (2012): *Operation Helmand*. København: Forum.
- Christiansen, Jesper Nicolaj (2009): *Soldater græder ikke*. København: Høst & Søn.
- Euripides (1963): *Elektra*. Oversat af Leo Hjortsø. København: Klassikerforeningen/Gyldendal.
- Ewers, Hans-Heino (2004): "Børnelitteratur som medium for opdagelse af barndom" i *Nedslag i børnelitteraturforskningen 5*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Glaserapp, Gabriele von & Hans-Heino Ewers (red.) (2008): *Kriegs- und Nachkriegskindheiten. Studien zur literarischen Erinnerungskultur für junge Leser*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag.
- Goodenough, Elisabeth & Andrea Immel (red.) (2008): *Under Fire. Childhood in the Shadow of War*. Detroit: Wayne State University Press.
- Kidd, Kenneth (2008): "'A' is for Auschwitz. Trauma Theory, and the 'Children's Literature of Atrocity'" i Goodenough et al. (red.): *Under Fire. Childhood in the Shadow of War*. Detroit: Wayne State University Press, 161-184.
- Krejberg, Kasper Green (2014): "'Se, det var noget at snakke om!'. Krig som ledemotiv i dansk litteratur", *Reception* vol. 72.
- Kristensen, Niels K. (1911): *Rasmus fra Rodskov: en Fortælling fra Krigsaarene 1848-50*. København: Hagerup.
- Kokkola, Lydia (2003): *Representing the Holocaust in Children's Literature*. New York: Routledge.
- Morpurgo, Michael (2010): *Shadow*. London: Harper Collins.
- Mørk, Kjersti Lersbryggen (2015): "Holocaust som lek. Barnet som vitne i *Gutten i den stripe pyjamasen*", *Bibliotheca Nova 2-2015*, 82-95.
- Petzold, Dieter (1997): "An Awfully Big Adventure? Representations of the Second World War in British Children's Books of the 1960s and 1970s", i Sandra L. Beckett (red.): *Reflections of Change. Children's Literature since 1945*. Westport, Conn.: Greenwood Press, 163-171.
- Rothstein, Klaus (2014): *Soldatens år. Afghanistan-krigen i dansk litteratur og kultur*. København: Tiderne skifter.
- Rottbøll, T.B. (2014): *Lille Soldat*. Frederiksberg: Dansk lærerforenings forlag.
- Shakespeare, William (2001): *Romeo og Julie*. Oversat af Niels Brunse. København: Gyldendal.
- Skyggebjerg, Anna Karlskov (2008): *Den historiske roman for børn. Teori, udvikling og analyse*. Frederiksberg: Dansk lærerforenings forlag.
- Skyggebjerg, Anna Karlskov (2011): "Vidnesbyrdlitteratur for børn. Skildringen af ekstreme barnsoplevelser og overgreb i aktuelle danske børnebøger" i Slettan et al., (red.): *Navigasjoner i barne- og ungdomslitteraturen. Festskrift til Rolf Romøren*. Kristiansand: Portal, 247-256.
- Skyggebjerg, Anna Karlskov (2014): "Anden Verdenskrig fortalt for børn og unge. Historiefortolkninger i nyere dansk børnelitteratur", *K & K, Bind 42, Hæfte 117*, 131-144.
- Søndergaard, Sanne (2012): *Hell Man*. København: Gyldendal.
- Vold, Tonje (2015): "I krig, på flugt, på eventyr? Norske samtidsbilledbøger", *Bibliotheca Nova 2-2015*, 20-37.